

NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA FE’L ZAMONLARINING QIYOSIY TAHLILI

Nomozov Ahmadbek Abror o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti

E-mail: ahmadbeknomozov86@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada nemis va o‘zbek tilidagi fe’l zamonlari qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Zamon tushunchasi , nemis tilida zamonlar, o‘zbek tilida zamonlar, nemis tili va o‘zbek tilidagi zamonlarning o‘zaro farqli va o‘xshash jihatlari.

COMPARATIVE ANALYSIS OF VERB TENSES IN GERMAN AND UZBEK LANGUAGES

Abstract: The article compares the verb tenses in German and Uzbek languages.

Key words: The concept of tens, tenses in German, tenses in Uzbek, different and similar aspects of tenses in German and Uzbek.

Hozirgi zamon (Präsens)

Nemis tilidagi hozirgi zamon Präsens ma’lum bir lahzada yuz beradigan turli xil vaziyatlarni tavsiflash uchun, shuningdek doimiy yoki ma’lum bir qonuniyat bilan bajariladigan harakatlar uchun ishlatiladi. Präsensdan kelajakdagi harakatlarni tasvirlash uchun ham foydalanish mumkin. Bunday holda, kelgusi zamondagi harakatlar haqida gaplashayotganimizni aniqlash uchun kelasi zamonni bildiruvchi qo‘shimchalar yoki iboralarga e’tibor qaratish lozim, masalan "ertaga, ertangi kun, ertasi, keyingi hafta, keyingi oy". Präsens ma’lum bir semantik fe’lning pasayishi bilan

hosil bo‘ladi, masalan "Ich habe viele Hobbys" ("Mening sevimli mashg‘ulotim juda ko‘p").

O‘tgan zamon (Präteritum)

O‘tgan zamoni nemis tilida ifodalashning uch xil shakli mavjud - oddiy o‘tgan vaqt Präteritum va Perfekt va Plusquamperfekt ikki murakkab zamon vaqti. Präteritum voqea boshlanishidan oldin sodir bo‘lgan va tugagan harakatlarni ifodalash uchun ishlatiladi, masalan "Kolumbus entdeckte Amerika" ("Kolumbus Amerika kashf etdi").

O‘tgan zamon (Perfekt)

Perfekt o‘tmishda sodir bo‘lgan holatlar haqida gap ketganda ishlatiladi. Präteritum va Perfekt o‘rtasidagi asosiy farq shundaki, Perfekt og‘zaki nutqda, Präteritum esa yozma ravishda ishlatiladi. Perfekt ma‘naviy fe‘lning haben / sein va Partizip Perfekt fe‘llari bilan hosil qilingan, masalan "Ich habe dieses Buch schon gelesen" ("Men bu kitobni allaqachon o‘qiganman").

O‘tgan zamon (Plusquamperfekt)

Plusquamperfekt harakatdan oldin qilingan harakatni Präteritumda ifodalangan va haben / sein fe‘llari yordamida Präteritum va Partizip Perfekt shakllarida shakllangan, masalan, "Ich ging spazieren, nachdem ich das Buch gelesen hatte" ("Men ketdim / shundan keyin men kitobni qanday o‘qiganim / o‘qiganim sayrga chiqdim "). Shunday qilib, bu nisbiy vaqt, chunki u bir xil jumlada aytib o‘tilgan harakatlardan oldin sodir bo‘lgan vaziyatlarni tasvirlash uchun ishlatiladi.

Kelasi zamon (Futur I)

Kelgusi zamonga kelsak, nemis tilida quyidagi shakllar mavjud - Futur I va Futur II. Futur I werden yordamchi fe‘l va semantik fe‘lning infinitivi bilan "Ich werde ins Kino fahren" ("Men kinoga boraman") bilan hosil qilingan. Ko‘pincha og‘zaki nutqda Futur I o‘rniga hozirgi zamon Präsens ishlatiladi.

Kelasi zamon (Futur II)

Futur II ni shakllantirish uchun werden va Infinitiv Perfekt fe‘llari ishlatiladi. Futur II kelajakda ma‘lum bir daqiqada sodir bo‘ladigan harakatlarni ifodalaydi,

masalan "Ich werde den Bericht bis morgen Abend gelesen haben" ("Men hisobotni ertaga kechqurungacha o'qiyman").⁵⁰

O'zbek tilida fe'l zamonlari

Ish-harakatning nutq so'zlanayotgan paytga munosabati fe'l zamonlari deyiladi. Ular 3ta: o'tgan zamon, hozirgi zamon, kelasi zamon.

O'tgan zamon- ish-harakatning nutq so'zlanayotgan paytdan oldin bo'lganligini bildiradi. Bu zamon shakllari fe'l asoslariga –di, -b, -ib, -gan (-kan, -qan) qo'shimchalarini qo'shish va bu shakllarni shaxs-son qo'shimchalari bilan tushlashdan hosil bo'ladi. O'tgan zamon shakllari:

-di qo'shimchasi bilan yasaluvchi shakli so'zlovchining bevosita o'zi ko'rgan harakat va holatni bildiradi: bordi, o'qidi. U ish-harakatning yaqin-o'tgan zamonda bo'lganligini bildiradi.

-ib shakli ilgari ro'y bergan, so'zlovchining bevosita o'zi guvoh bo'lmagan, eshitib bilgan harakatni ifodalaydi

-gan shakli ish-harakatning ancha ilgari, uzoq o'tgan zamonda bo'lganligini bildiradi.

Hozirgi zamon – fe'l asoslariga –yap: -moqda: - (a)yotir: -(a)tib qo'shimchalarini qo'shish bilan hosil bo'ladi. Ish-harakatning nutq so'zlanayotgan paytda bo'lishini bildiradi: kelyapman, kelayotibman, kelayotirman, kelmoqdaman. Shaxs-son qo'shimchalari zamon qo'shimchalaridan so'ng qo'shiladi.

Kelasi zamon – fe'l asosga –a, -y, -ar qo'shimchalarini qo'shish bilan hosil bo'ladi. Ish-harakatning nutq so'zlanayotgan paytdan keyin bajarilganligini bildiradi: kelaman, o'qiyman, boraman, qarayman, borarman.

-a, -y shakli ba'zan harakatning doimiy, har uch zamonga oidligini bildiradi: U maktabda o'qiydi.

-ar qo'shimchali shakl kelasi zamon gumon ma'nosini hosil qiladi: borarman, kelarsan.

⁵⁰ uz.scienceforming.com

Ba’zan nutqda zamon shakllari boshqa zamon ma’nosida qo‘llanishi ham mumkin. Bunda fe’lning qaysi zamonda ekanligi shaklga qarab emas, nutq so‘zlanayotgan paytga nisbatan belgilanadi: Ertaga Samarqandga ketayapman.(kelasi zamon). Qarasam ko‘chada kelayotibdi. (o‘tgan zamon)⁵¹.

Nemis tilida fe’l zamonlari 6 ta o‘zbek tilida 3 ta hisoblanadi. Nemis tilida o‘tgan zamondagi ish-harakatni ifodalash uchun Präteritum , Perfekt va Plusquamperfekt qo‘llaniladi.

Präteritum , Perfekt va Plusquamperfekt – nemis tilidagi ish-harakatni ifodalash uchun o‘tgan zamon formalari hisoblanadi.

O‘zbek tilida ish-harakatni o‘tgan zamonda ifodalash uchun nemis tilidan farqli ravishda faqat bir usuli bor .

Nemis tilida hozirgi zamon – Präsens deb ataladi. Nemis tilidagi hozirgi zamon va o‘zbek tilidagi hozirgi zamon o‘xshash va farqli jihatlari yo‘q.

Nemis tilida fe’llarni kelasi zamonda qo‘llash uchun Futur I va Futur II formalaridan foydalaniladi .

O‘zbek tilida bundan farqli ravishda hozirgi zamonning birgina ko‘rinishi mavjud.

Lekin o‘zbek tilida istisno holatlar ham mavjud . Buni ham yodda saqlashimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. <https://uz.scienceforming.com/10634556-what-tenses-are-there-in-german>
2. <https://uz.denemetr.com/docs/768/index-228951-1.html?page=7>

⁵¹ <https://uz.denemetr.com>